

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ПРИКМЕТНИКІВ-КОЛЬОРОНАЗВ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ НЕОКЛАСИКІВ

Н. В. Гаврилюк

Рівненський державний гуманітарний університет

Творчість будь-якого поета містить багату палітру назв кольорів та їх відтінків. Для зображення стану навколишнього середовища, який часто є віддзеркаленням емоційного стану ліричного героя, письменники використовують загальноживані кольороназви, а також створюють власні, індивідуально-авторські. Останні є одними з найяскравіших засобів передачі особливостей авторського світосприйняття.

Загальноживані назви кольорів досить часто ставали об'єктом вивчення у різних аспектах (словотвірному, семантичному, стилістичному). Меншу увагу привертала індивідуально-авторські кольороназвоназв. Хоча ще на початку другої половини ХХ ст. А. П. Критенко [1963:97] наголошував на тому, що такі назви не слід минати. Тож розглянемо індивідуально-авторські прикметники — назви кольорів, виявлені у поетичному словнику неокласиків, проаналізуємо їх семантичні особливості та стилістичне призначення у тексті, що дозволить виявити характерні ознаки стилю поетів цього угруповання в цілому та кожного зокрема.

Порівняно із загальноживаними лексемами на позначення кольору авторські інновації відзначаються складнішою семантичною структурою, що зумовлюється, на нашу думку, різними факторами: по-перше, складнішою словотвірною структурою, по-друге, контекстуальним оточенням, під впливом якого у похідних одиницях з'являються додаткові семи.

Серед індивідуально-авторських прикметників на позначення кольору виділяється два угруповання: 1) назви власне кольоративної семантики; 2) назви, в яких ознака кольору поєднується з іншою, некольоративною. З урахуванням семантичних і структурних ознак інновацій кожне угруповання членується на декілька підгруп.

Серед прикметників власне кольоративної семантики виділяються наступні підгрупи: а) суфіксальні відіменникові прикметники, які позначають колірну ознаку за подібністю до кольору предметів та явищ об'єктивної дійсності, напр.: *шафірові береги* (М. Драй-Хмара), *полум'яст і язики* (Юрій Клен); б) складні прикметники, в яких поєднуються основи двох назв кольорів, напр.: *золот о-сизі смуги* (П. Филипович), *блакит но-білий прост ір*; в) складні назви, які характеризують предмет, вказуючи на колір якоїсь його складової частини, напр.: *срібнопінна ст румина* (М. Драй-Хмара), *блакит нокрилий Дніпро* (М. Рильський).

Підгрупу індивідуально-авторських прикметників, які позначають колірну ознаку за подібністю до кольору предметів та явищ об'єктивної дійсності, складають інновації М. Драй-Хмари *шафіровий, жовт ож арний* та Юрія Клена *полум'яст ий*. Кожен з таких прикметників позначає лише один колір, який

властивий предметові чи явищу навколишньої дійсності, названому в основі похідного ад'єктива. Що стосується інновації *полум'ястий*, то вона є варіантом загальноновживаної лексеми *полум'янистий* 'який має колір вогню; червоний' [СУМ, т.V, с.102] і вживається з метою збереження ритміки строфи. Стилiстично вартiснiшими є авторські новотвори *шафiровий*, *жовт ожарний*, утворені від застарілих слів *шафiр* 'сапфiр' [СУМ, т.XI, с.422] та *жовт ожар* 'оранжевий колiр' [БГ, т.I, с.489]. Призабуті у сучасному вжитку, застарілі слова та похідні від них освіжають поетичне мовлення і, як наслідок, збуджують уяву читачів.

Другу підгрупу індивідуально-авторських прикметників власне кольоративної семантики формують інновації *попеляст о-сивий*, *блакит но-білий*, *зелено-золотий* (М. Рильський), *криваво-золотий* (М. Рильський, П. Филипович), *золот о-сизий* (П. Филипович), *мiдяно-ржавий* (Юрiй Клен), *зелено-золотий* (М.Зеров). Названі прикметники є складними словами, до семантичної структури яких входять назви двох кольорів. Однак ці два кольори існують не окремо, а утворюють складне семантичне ціле для передачі колірної якості одного предмета чи явища об'єктивної дійсності. Характерно, що аналізовані інновації позначають переважно колірну ознаку не предметів, а явищ та стану навколишнього середовища, напр.: *блакит но-білий прост iр*, *золот о-сизі смуги* [*небесного прост ору* — Н. Г.], *зелено-золотий гай*, *мiдяно-ржаві гаї*. Світ, який ми сприймаємо, відзначається багатобарвністю, а прикметники аналізованого типу відображають особливості світосприйняття поета, пор.: "Як вийдеш — паморозь на т равах,/ Неначе срібна сивина,/ А із гаїв мiдяно-ржавих/ Така дзвінка доносить ься луна..." ("Крізь праосiнь") та "На т лі зелено-золотого гаю/ Із кузнi т ихо в'єт ься синій дим.../ Кого я т ут чекаю-виглядаю,/ За ким ж урюсь, т уж у за ким?" ("На тлі зелено-золотого гаю...").

Найчисельнішою є підгрупа індивідуально-авторських прикметників, які характеризують предмет, вказуючи на колір якоїсь його складової частини: *білопінний*, *снiж ноокий*, *білоодежний*, *рож евоперстий*, *жовт оребрий*, *блакитнокрилий*, *зеленокрилий* (М. Рильський), *червонокитий*, *золотохвостий*, *червоноспинний*, *золотодонний*, *срібнорунний*, *срібнопінний*, *злотомитрий* (М.Драй-Хмара), *ранкорожевий*, *білочадий*, *зеленоперий* (Юрiй Клен). З структурного погляду усі інновації цієї підгрупи є складними прикметниками, утвореними на базі атрибутивних словосполучень. За ознакою сполучуваності новотворів з означуваними іменниками виділяються прикметники, які передають колірну якість тварин (*золотохвості гадюки*), людей (*рожевоперсті руки Гелени*), рослин (*червонокиті просо*) та предметів і явищ об'єктивної дійсності (*жовт оребрі кручі*). Переважна більшість індивідуально-авторських кольороназв цього типу відзначається експресивністю, якої вони набувають внаслідок метафоричного вживання. Так, з контексту дізнаємось, що "золотодонні човни" — це зірки на небі, метафора "білочадий смолокий" образно змальовує зимові заметілі. Вражає творча уява М. Рильського, який для образного зображення об'єктів навколишнього середовища, котрі вже позначені загальноновживаними

одинацями, знаходить нові, оригінальні, естетично ціннісні метафори, пор.: “Скільки т роянд би я сплів, скільки айст р сніжнооких/ І хризант ем огняних скільки т обі я приніс!/ Скільки сказав би я слів про цю весну осінню, про щаст я,/ Скільки сказав би т обі т ого, що знаєш сама” (“Сніг передчасний розтав...”) та “Ранком золот им/ Виходит ь він [самот ник — Н. Г.] у свій садок осінній,/ Де процвіт ают ь айст ри білопінні” (“Осінній сад”).

Звертає на себе увагу індивідуально-авторський прикметник *ранкорож евий*, експресивність якого зумовлюється незвичним розташуванням компонентів складного слова — залежний компонент (прикметник *рож евий*) перебуває у постпозиції щодо основи опорного іменника *ранок*. “Де вона, ж інка, що, маючи/ світ рят уват и,/ ст ала б на чат і,/ срібну лілею т римаючи,/ в ясност ях шат и, —/ т ам, на високій горі/ заклики нам посилаючи,/ в ранкорож еве вквіт аючи/ світ ло зорі?” (“Попіл імперій”).

До аналізованої підгрупи належить також інновація *зеленокрилий*, яка у контексті сполучається з іменником *мрія* (*зеленокрила мрія*). Однак кольороназвою цей прикметник можна вважати лише умовно, оскільки внаслідок авторських асоціацій зеленого кольору з весною, молодістю, коханням колірною характеристика у цьому новотворі переосмислюється: “Ст арі лист и чит аю в т ишині я./ Вст ают ь якісь забут ії світ и, —/ І в серці знов зеленокрила мрія/ Про день любові, свят о чист от и” (“Старі листи читаю в тишині я”).

До прикметників власне кольоративної семантики належать також номінації *ясно-голубий* (М. Рильський) та *сніжно-білий* (М. Зеров). Перший авторський новотвір позначає колір, вказуючи також на ступінь його насиченості, виражений компонентом *ясно-* (*ясний* у значенні “світлий”). Прикметник *сніжно-білий* передає колір об’єкта, порівнюючи його з кольором іншого об’єкта оточуючої дійсності: *білосніж ний* <-- *білий, як сніг*.

У поетичному мовленні часто зустрічаються складні прикметники, утворені з основ двох простих прикметників різної семантики. Різновидом таких композитів є індивідуально-авторські прикметники, в яких ознака кольору поєднується з іншою, некольоративною, напр.: *шовково-білий, промінно-голубий* та ін. Такі складні слова, як і композити, що містять назви двох кольорів, позначають не дві ізольовані ознаки, а становлять семантичну єдність двох якостей, виражених одним словом для характеристики певного предмета чи явища навколишнього середовища.

Серед складних прикметників, які належать до другого угруповання, за семантикою мотивуючих слів некольоративного значення також виділяються декілька підгруп.

Найбільшу підгрупу формують інновації, в яких ознака кольору супроводжується вираженням емоційно-оцінного сприйняття автором явищ оточуючої дійсності: *зворушливо-білий, ніж но-синій* (М. Рильський), *суворочорний, самот ньо-синій, лірично-синій, зелено-ніж ний* (Юрій Клен), *холодножовт ий* (П. Филипович). У новотворах цієї підгрупи позитивна суб’єктивна

оцінка поєднується з кольорами *білий, синій, зелений*, що є характерним не лише для творчості неокласиків, а й для поетичного мовлення в цілому. У контексті прикметники аналізованого об'єднання характеризують стан навколишнього середовища, який зазвичай співзвучний з душевним станом ліричного героя: “У пущах, де лише ст еж ки звірині,/ Серед пот ворно сплет ених гілок/ Буває в небо провіт ніж но-синій,/ Як любе око” (“У пущах, де лише стежки звірині...”).

Для образного змалювання явищ природи та стану навколишнього середовища М. Рильський використовує поєднання кольоративної ознаки з ознаками, властивими певним видам тканин: *шовково-білі хмарки, оксамит ово-чорна вишина*. У контексті такі новотвори відзначаються образністю та експресивністю, пор.: “Не сон, а мрії, не жит т я, а хвилі,/ Не думи, а хмарки шовково-білі,/ Що т ану т ь у промінні золот ім,/ Як т ихих ж ерт ов непорочний дим” (“Рибальське посланіє”) та “Запону одхилляючи т онку/ В своїм шат рі, вона його ст річала, —/ І т епла ніч їх чаром чарувала,/ І зорі колихалися п'яні/ В оксамит ово-чорній вишині” (“Марина”).

У семантичній структурі інновацій *сліпучо-синій* (М. Зеров) та *промінно-голубий* (М. Рильський) колірні семи поєднуються з семами “блискучий”, “освітлений”: “Та казав Кіндрат ко,/ Хильнувши добрий кухоль для почат ку,/ Що в Краснім Кут і саме т ого дня/ Була між пт иць велика мет ушня,/ Як пт ах незнаний чорною ст рілою/ Перелет ів знезацька над горою/ І зник, немовби зовучи усіх/ До обріїв промінно-голубих” (“Марина”).

Одиничними новотворами представлені складні прикметники, в яких ознака кольору поєднується з одоративною ознакою: *червоно-запашні піонії* (М.Рильський) з темпоральною: *срібно-вечірній випар* (М. Зеров) з ознакою, що характеризує стан навколишнього середовища: *морозно-синя далина* (Юрій Клен) або з ознакою, яка вказує на розмір, величину об'єкта: *незмірно-синя далечінь* (Юрій Клен). У значенні авторського новотвору *розкішно-пурпуровий* (Юрій Клен) колірна ознака супроводжується естетичною оцінкою.

Складні прикметники другого угруповання широко використовуються у поетичному мовленні через їх здатність відтворювати цілісні, об'ємні зорові картини.

Окремо виділяються прикметники, в яких колірна ознака асоціюється з певними соціально-політичними реаліями, внаслідок чого у семантиці цих новотворів з'являються нашарування ідеологічного характеру. Виникнення асоціацій пов'язане з атрибутикою конкретних політичних сил. Так, внаслідок асоціацій червоного кольору з радянським соціалістичним ладом, виникає метафора “*червонокрилий кінь*”, яка у контексті вживається для образного зображення Жовтневої революції 1917 року: “Десь вихор вж е скидав з небес сонця./ А т ут т ривож но кожний звук ловили./ Хт о знав, чи скаче кінь червонокрилий,/ Чи т о нерівно б'ют ься їх серця?” (“Жовтень. 1917 р.”).

Інновація *суворо-багрянний* вказує на прихильника радянської влади, а новотвір *ніж но-блакит ний* – на прибічника уряду Української Народної

Республіки. Перші основи обох складних прикметників виражають авторську оцінку зображуваних осіб та подій. У поетичному творі інновації *суворо-багрянний* та *ніж но-блакитний* вживаються як контекстуальні антоніми: “ *На різьбляному мрій т лі/ він викарбовує пост ат і,/ суворо-багрянні і ніж но-блакитні,/ що ними майбут не вагіт не*” (“Попіл імперій”).

Як бачимо, індивідуально-авторські прикметники на позначення кольору у творчості неокласиків характеризуються семантичною різноманітністю. Інновації розподіляються між двома угрупованнями, приблизно рівними за складом: 1) номінації власне кольоративної семантики (*мідяно-ржавий, білопінний*); 2) номінації, в яких ознака кольору поєднується з іншою, некольоративною (*лірично-синій, червоно-запашний*). З-поміж новотворів першого угруповання найчисельнішими є індивідуально-авторські прикметники, які характеризують предмет, вказуючи на колір якоїсь його складової частини (*злот омит рий, блакитнокрилий*). Активне функціонування таких інновацій зумовлюється їх експресивністю, якої вони набувають внаслідок метафоричного вживання. Авторські номінації цієї підгрупи поширені у творчості М. Рильського та М. Драй-Хмари. У поетичному доробку М. Драй-Хмари виділяються індивідуально-авторські прикметники власне кольоративної семантики, утворені від іменників, які належать до застарілої лексики (*шафіровий, жовт ожарний*). Серед новотворів, в яких ознака кольору поєднується з іншою, некольоративною, найпоширенішими є ті, де колірна якість супроводжується емоційно-оцінним значенням (*самотньо-синій, зворушливо-білий*). Найбільше таких інновацій виділяється у творчості М. Рильського та Юрія Клена. У поетичному словнику Юрія Клена зустрічаються також кольороназви з ідеологічним смисловим нашаруванням (*суворо-багрянний, ніж но-блакитний*). В цілому найменша кількість індивідуально-авторських прикметників на позначення кольору виявлена у доробку М. Зерова та П. Филиповича, а найбільша — у М. Рильського.

Література:

Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові // Славістичний збірник / Відп. Ред. І. К. Білодід. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 97-111.

БГ – Словарь української мови: В 4 т./ Упоряд. Б. Грінченко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958-1959.

СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970- 1980.